

מלאכת אוכל נפש כמגדירה את המועדים

הרב יעקב יהודה יקיר, ראש בית המדרש

"אין בין יו"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד", כך למדנו במשנה במגילה¹. מקראי קודש, שבת ויום טוב דומים זה לזה בציווי לשבות בהם ממלאכה ובאיסור לעשות מלאכה, אלא שביו"ט התירה התורה מלאכת אוכל נפש: "כָּל מְלָאכָה לֹא יַעֲשֶׂה בָהֶם אֶךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יַעֲשֶׂה לָכֶם"².

היתר מלאכת אוכל נפש נאמר בתורה תוך כדי הציווי על עשיית הפסח. פרשה זו, הכוללת את קידוש חודש - המצווה הראשונה שנאמרה לישראל כאומה - היא הצופנת בתוכה את מהותם של מקראי הקודש, הימים הטובים שניתנו לישראל.

א. מועד – זמן התועדות

"החודש הזה לכם" – עדות זו תהא מסורה לכם³. קידוש החודש נמסר לבי"ד הגדול שבישראל⁴, יעיני העדה⁵ ממשיכי ההנהגה של משה ואהרן. מכוחם של ישראל דקדשינהו לזמנים⁶ קובעת הנהגת הציבור הישראלי את המועדים באמצעות קידוש החודש: "אֶלָּה מוֹעֲדֵי ד' מִקְרָאֵי קִדְשׁ אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם"⁷ – "אתם אפילו שוגגין, אתם אפילו מזידין, אתם אפילו מוטעין"⁸.

בניגוד לשבת קודש, ה"קביעא וקיימא"⁹ ו"מקדשא וקיימא"¹⁰, שקדושתה וזמנה קבועים מששת ימי בראשית, ישראל הם המקדשים את המועדים, ובידם לאחר ולהקדים את זמנם.

הרש"ר הירש ביאר בצורה נפלאה את צו התורה שנתן את קביעת זמן המועדים לישראל¹¹: "מועדים כאן: זמנים שנקבעו, כדי שניועד בהם אנחנו עם ה'. התועדות זו צריכה להיות, אם לדבר בלשון בני אדם, חופשית משני הצדדים. לא כאדון, המצווה

¹ פ"א, מ"ה.

² שמות יב, טז.

³ ר"ה כב ע"א.

⁴ רמב"ם, קידוה"ח פ"ה, ה"א.

⁵ במדבר טו, כד.

⁶ ברכות מט ע"א.

⁷ ויקרא כג, ד.

⁸ ר"ה כה ע"א.

⁹ חולין קא ע"ב.

¹⁰ ביצה יז ע"א.

¹¹ שמות יב, א.

אליו את עבדיו, אלא ה' הוא, המבקש אליו את עמו, ועל כן יקבע את הזמן, בו יבוא אליו, בקווים כלליים בלבד, תוך השארת מירווח; ועל עמו יטיל את הקביעה המפורטת יותר במסגרת מירווח זה, למען יהיה מועד ההתוועדות תוצאה של בחירה הדדית... לא התופעה האסטרונומית ולא החישוב האסטרונומי, כי אם אנו, נציגות כלל ציבורנו, יוצרים את ה"חודש" שלנו, וקובעים את יום ה"מועד" שלנו, יום בו אנו מתוועדים עם ה'".

לדבריו, המועדים הם זמני מפגש בהם נקראים כל ישראל אל הקודש: "מקרא קדש... קובעת נציגות קהל עדת ישראל את ימי המועד, ומקדשתם להיות למיפגש מחודש עם ה'. על-ידי קביעה זו נקרא כל יהודי, בתור חבר הקהל, אל הקודש; הוא נקרא אפוא להיאסף בגופו, ואם נבצר ממנו - ברוחו, מסביב למרכז ייעודם המשותף והקדוש... על כל אחד לחוש בערכה הפנימי של אישיותו, ולתת ביטוי לערכה זה בהופעתו החיצונית"¹².

ב. אוכל נפש – אכילה בקדושה הנמשכת מרוממות שמחת יו"ט

פרשת החודש בה מופיע הציווי על חג הפסח, מלאה התייחסות לענייני אכילה והכנת המאכלים: "אִישׁ לְפִי אָכְלוּ תִּכְסּוּ עַל הַשֶּׁה" ¹³, "וְאָכְלוּ אֶת הַבֶּשֶׂר בְּלִילָה הַזֶּה צְלִי אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל מְרָרִים יֹאכְלֶהוּ. אֶל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבִשָּׁל מִבֶּשֶׂל בְּמַיִם כִּי אִם צְלִי אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל כְּרָעָיו וְעַל קִרְבּוֹ"¹⁴, "שִׁבַּעַת יָמִים מִצּוֹת תֹּאכְלוּ אֹךְ בְּיוֹם הָרִאשׁוֹן תִּשְׁבִּיתוּ שְׂאֵר מִבְּתִיכֶם כִּי כָּל אֶכָּל חֵמֶץ וְנִכְרַתָּה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל"¹⁵, "מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל מְלֶאכֶה לֹא יַעֲשֶׂה בָּהֶם אֹךְ אֲשֶׁר יֹאכַל לְכָל נֶפֶשׁ הוּא לְבָדוֹ יַעֲשֶׂה לָכֶם"¹⁶.

חג הפסח, המועד הראשון עליו מצטווים ישראל, מתאפיין בציווי אכילה מיוחדים של הפסח והמצות ובו מגדירה התורה את היתר מלאכת אוכל נפש ביו"ט.

הראייה קוק ב'עולת ראייה' מחלק בין שני סוגי אכילה; אכילה מתוך הכרח הקיום ותחושת הרעב, ואכילה בקדושה מתוך אהבת החיים הטהורים וחפץ עינוגם. אכילת הפסח בפרט ואכילה ביו"ט ובשבת בכלל היא אכילה בקדושה: "אחרי התרוממות הנפש למעלת הקדושה, לאותה המעלה שמקדשת ג"כ את עצם ההנאה והענג, המכרת את האכילה לא לשם הכרח שאין להמלט ממנו לבד, כ"א עוד לדבר טוב המוסיף גם בעינוגו טוב וכבוד, מענגיה לעולם כבוד ינחלו'. מפני שגם הענג הוא מחיה המון כחות ורגשות, שאינם מתעוררים לתחיה בדרך ההכרח... בעלייתו של אדם בקדושה מושרשת יפה יפה, הבאה מהאור הגדול הזורח אל בתי נפשו בהכרה גדולה עמוקה ואדירה בתוכן החיים

¹² שם, טז.

¹³ שם, ד.

¹⁴ שם, ח-ט.

¹⁵ שם, טו.

¹⁶ שם, טז.

ומגמתו, אז כל רגש בריא גופני שמתעורר לחיים ומתפשט בכחו, הוא הוספה ליסוד האורה, השתכללות לבנין האשר הטוב היושר והצדק, שעלינו להיות עמו שמחים ומתקדשים על ידו¹⁷.

בהתרומם הנפש למדרגת קדושה ובהדבקה בה' בכל מעשיה בשבת וביו"ט בעונג ובשמחה, גם אכילתה בקדושה (כפי שכתב הרמח"ל¹⁸ שכאשר ישראל מתקדשים אכילתם כקרבן העולה על המזבח).

בהמשך דבריו, מסביר הראי"ה כי מדרגת הקדושה אליה מגיעים ישראל בשבת ובמועדים הופכת את האדם הישראלי להיות נפעל עפ"י טבע נפשו האלקית, שיהיו כל חושיו ופעולותיו מכוונים לתכלית: "נפעל הוא כבר בטבע נפשו העדינה להיות כל חושיו וכחותיו הולכים לחפץ היותר נשגב, הנשפע משפע ההכרה של אדון כל המעשים צור ישראל ב"ה, עד שהוא לא רק רוצה בדרך ד', כ"א הוא נרצה, נפעל גם מבלי כל תחבולה מצדו"¹⁹.

נראה לומר, כי זהו ההסבר לכך שאיסור מלאכה והיתר מלאכת אוכל נפש ביו"ט נאמר בתורה בלשון נפעל - 'כָּל מְלָאכָה לֹא יַעֲשֶׂה בְּהֵם'; קדושת ישראל ביו"ט מובילה מאליה, בטבעיות, לאי עשיית מלאכה על ידם. 'אֵךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יַעֲשֶׂה לָכֶם' – ההתעוררות הטבעית להנאות החג היא ההיתר לעשיית מלאכת אוכל נפש. אם כן, היתר מלאכת אוכל נפש, הוא היתר אכילה בקדושה הנמשכת מאליה משמחת היו"ט ורוממות קדושת ישראל במועדים²⁰.

ג. חיי הקדושה הישראליים והנאותיהם גדולים מקדושת יו"ט

החיים הישראליים המקודשים המתגלים ביו"ט, הם נעלים ביותר והם הסיבה המקדשת את המועדים. על כן, מלאכת אוכל נפש – היצירה לטובת חיי האדם הישראלי - מותרת ביו"ט כפי שכתב ר' מאיר שמחה הכהן מדוינסק: "ולכן שבת קביעה וקיימא, כי היא תלויה בקיום המציאות אשר ברא היחיד את עולמו. לא כן מועדים, ישראל מקדשי לה, הוא תלוי במציאות האומה וביחס האלקים להם, אשר להם נתגלה בזרוע נטויה וכו'.

¹⁷ עולת ראייה, הגדה של פסח, יחץ.

¹⁸ מסילת ישרים, כו.

¹⁹ שם, נרצה.

²⁰ הרמב"ן, ויקרא כג, ז כתב: "וראייתי במכילתא דתני יאך אשר יאכל לכל נפשי, כל אוכל נפש דוחה י"ט ואין כל עבודה דוחה י"ט. ויהא מקצת אוכל נפש דוחה שבת, והדין נותן: ומה אם במקום שאין כל עבודה דוחה י"ט כל אוכל נפש דוחה י"ט, מקום שמקצת עבודה דוחה שבת אינו דין שיהא מקצת אוכל נפש דוחה את השבת, תלמוד לומר 'אשר יאכל לכל נפשי', מקצת עבודה דוחה את השבת ואין מקצת אוכל נפש דוחה את השבת. ופירוש מקצת עבודה, כגון חובת היום תמידין ומוספין, ואין כל עבודה דוחה י"ט נדרים ונדבות או עולת נדבה. אבל מקצת אוכל נפש לא נתברר לי פירוש, אלא שירמוז למה שאמרנו, שהבא בטורח גדול בדומה לעבודה יהיה בכלל איסור והבא בנקל כמנהגו של אדם לעצמו יהיה מותר. או מקצתו כדי חייו, וכולו תבשילין מרובין לתענוג. והכלל במלאכת עבודה שהוא להתיר אוכל נפש" ולפי דברנו נראה ששני ההסברים שכתב לימקצת או"ני מצטרפים כאחד.

ומפני זה הותרה ביום טוב מלאכת אוכל נפש מישראל, משום שישראל מקודשים מהשי"ת, והימים טובים מקודשים מישראל, שמציאותם תלוי במציאות האומה. לכן הותרו לישראל המקדשים אותם, ואוכל נפש מישראל גדול מקדושתם. מה שאין כן שבת - מקודש מהשם עצמו, כמו ישראל, לכן גם אוכל נפש אסור. וזה ישרי"21.

לדבריו, השבת קדושתה מה' יתברך וגם ישראל קדושתם מה' יתברך, ולכן אין השבת נידחת מפני אוכל נפש של ישראל. לעומת זאת, יו"ט קדושתו מישראל; ישראל הם המקדשים את הזמנים ולכן מלאכת אוכל נפש שלהם מותרת ביו"ט.

גם רש"ר הירש ביאר בדרך דומה. לדבריו, המלאכה שעניינה שכלול העולם הארצי נאסרה ביו"ט כי האדם היהודי נקרא לצאת מהארציות אל הקודש. מלאכת אוכל נפש, היא יצירה 'במישרין לטובת אישיות האדם' והיתרה ביו"ט נובע ממעלת האישיות היהודית הציבורית: "כאשר החומר משמש למזון האדם, ועיצובו הופכו ראוי לאכילה הרי זה 'מלאכת אוכל נפש', מלאכה, שתכליתה מזון האדם. כל מלאכה אחרת, בה אין האדם יוצר במישרין לטובת אישיות האדם, אלא פועל בראש וראשונה בשירות משימת התרבות, משכללת - העולם - הארצי, המוטלת עליו - 'לעבדה ולשמרה' - הריהי, בניגוד ל"מלאכת אוכל נפש", נקראת 'מלאכת עבודה'...

כזה הוא אפוא איסור המלאכה בימי מקרא-קדש של המועד: היהודי הקרוא אל הקודש נקרא מתוך פעילותו היוצרת בשירות הארץ. וכשהוא מזומן לעבודת ה', הוא מפקיע עצמו מעבודת הארץ. בחצרות מרכזו המקודש, מקור הדחף לכל פעילותו, יוענק לו תמיד מחדש רוח וגבורה שבקדושה למען עבודת חייו מעצבת-העולם. קידוש מחודש זה מלווה תודעה רמה של אישיות יהודית, ולכן כולל רעיון 'מקרא-קודש' הכנת הנאה עבור האדם היהודי. האדם היהודי נתפס בכלליותו, 'דבר השוה לכל נפש'; לא מעמדות ואנשים מיוחדים ומפונקים המה הקרואים. ואל יראה היהודי את עצמו כאילו הזמן כפרט; הזמנתו היא במשותף עם כל אחיו היהודים, וכל מה שעלול להנות ביום המועד איש יהודי, יהיה אשר יהיה - אינה מלאכה אסורה"22.

ה'משך חכמה' ממשיך ומפתח רעיון זה בפרשת המועדות: מלאכת אוכל נפש מותרת ביו"ט כי היא מקשרת את ישראל זה לזה. קישור האומה הישראלית הוא ביטוי למציאותו של 'כלל ישראל' - הציבור שקיבל את התורה וממשיך בעולם את הציווי האלקי עפ"י הגדרת חכמיו ומנהיגיו. היתר מלאכת אוכל נפש עניינו חיזוק והדגשת החיבור הציבורי הישראלי, כלאומיות קדושה ומיוחדת: "אבל יום טוב הוא מן המצוות המקשרין האומה זה לזה, לכן מלאכת אוכל נפש מותר. ואם יבואו אלף אורחים יאפה לחם, עד כי אמרו האופה מיום טוב לחול (רבה אמר) אינו לוקה (אמרינן): הואיל וחזי

²¹ משך חכמה, דברים ה, טו.

²² שמות יב, טז.

לאורחים. וכולם חייבים לעלות לרגל ולשמוח ולשמח. לכן הותרה הוצאה והבערה, שאם לא כן לא יהיו מקושרים ומאוגדים זה לזה כאחד...

אמנם בכל האומות, התקשרותם זה לזה הוא נימוסי וענין לאומי הבא מצד התולדה והדירה בארץ אחת והשתוות בדיעות. לא כן חלק יעקב, כי התקשרות הלאומי הוא גדול כל כך כי התורה נתונה להאומה, וכפי הסכמת חכמיה וגדוליה כן נמשכים דרכי האלקים והשגחתו. וכמו שאמרו: נרד אני ואתם לבית דין של מטה ונדע אימת ראש השנה ויום הכיפורים. ו'אתם' - אפילו שוגגים. ו'לא תסור... ימין ושמאל', וכמו שפירשו הך דאמרו 'השליך אמת ארצה', שכפי הוראת בית דין כן האמת...

ולכן אם האומה מקושרת באופן נפלא כזה, הלא צריכים להיות מקושרים על ידי שמחה והתרבות ההכנות מאחד לחבירו. וזה שאמרו: הכל מודים בעצרת דבעינן 'לכם', שיהיה כל האומה מקושרים זה לזה, מאי טעמא? יום שניתנה בו תורה לישראל. פירוש, ניתנה להם שיהא ההלכה כפי מה שיאמרו, ויתנהגו דרכי ההשגחה האלקית בהאומה על פי הוראת ישראל וגדוליה"²³.

ד. מלאכת אוכל נפש – מצות שמחת יו"ט

ביאור נוסף להיתר מלאכת אוכל נפש ביו"ט כתב בביאורו 'אור שמח' על הרמב"ם: ביו"ט ציוותה התורה על השביתה ועל השמחה. מלאכת אוכל נפש היא מצוות שמחת יו"ט וממילא אין מדובר בדחיית יו"ט מפני מצווה אחרת, אלא בקיום צביונו המלא: "ונראה טעמה דמילתא דאוכל נפש דדחי הוא מצוה השייך לקדושת יום טוב לשמוח בו ולהתענג בו, ולכן אף מכשיריו דוחין את היו"ט, והוא דוחה שביתה דיו"ט עבור שמחת יום טוב, ולכן לא דחי אוכל נפש את השבת, משום דשמחה אינו שייך לקדושת שבת, דאין מצוה בשמחת שבת, ולא דחינן השביתה של שבת עבור שמחת שבת [דבעונג שבת מצוה מדברי קבלה, ולא שמחה] אבל מילה שאין המצוה חלק מעניני יום טוב, ולא שייך לגבי יום טוב כלל, ויחוסה אצל שבת כאצל יום טוב, וכמו דמכשירי מילה לא דחו את השבת כן לא דחו היו"ט, ונמצא דכד תיזול בתר טעמא ליכא קו"ח כלל, דלעולם מילה חמורה מאוכל נפש דיום טוב, ומכשירי מילה שאינן יכולין להיות מערב שבת לא דחו שבת ולא יום טוב, ואוכל נפש דדוחה הוא וגם מכשיריו יום טוב, היינו שאינו בגדר דחייה, דגם זה קיום חלק מקדושת היו"ט, היינו שנדחה שביתתו של יום טוב עבור שמחת יום טוב, ולא

²³ ויקרא כג, כא.

שתדחה תורה מלאכת יום טוב עבור שיקויים אחר זה מצות מילה, אף שמצות מילה גדולה משמחת יום טוב, שכן בעצמה דוחה שבת²⁴.

ה. 'אשר יאכל לכל נפש' – אכילה או כל הנאה של הנפש?

התורה התירה מלאכת אוכל נפש ביו"ט. האם ההיתר כולל רק מלאכות לצורך אכילה ושתייה או גם מלאכות לצורך הנאות נוספות כגון רחיצה, סיכה ותשמיש המיטה? למדנו במשנה: "בית שמאי אומרים: לא יחס אדם חמין לרגליו אלא אם כן ראויין לשתייה ובית הלל מתירין. עושה אדם מדורה ומתחמם כנגדה"²⁵, דהיינו לב"ש התורה התירה רק מלאכה לצורך אכילה ושתייה ואילו לבית הלל התירה התורה מלאכות גם לצורך רחיצה וחימום.

בדעת ב"ה נחלקו רבותינו הראשונים האם יסוד ההיתר לצורך רחיצה וחימום נלמד מפשט הפסוק או מדין "מתוך שהותרה לצורך הותרה נמי שלא לצורך". ר' אליעזר ממיץ²⁶ ביאר שהפסוק התיר כל הנאת נפש: "ולאו דוקא אוכל נפש התיר הכתוב אלא אפי' כל הנאת הנפש כדתנן בביצה בש"א לא יחס אדם חמין לרגליו אלא א"כ ראויים לשתייה וב"ה מתירין ותניא בש"א לא יעשה מדורה ויתחמם כנגדה וב"ה מתירין והלכה כב"ה וטעמא דכתיב 'אשר יאכל לכל נפש' ואמרינן בפסחים בין לחזקיה בין לר' אבוהי כל מקום שנאמר לא יאכל אכילה והנאה במשמע". לדבריו, כשם שלמדנו שאיסור אכילה משמעו גם איסור הנאה, כך היתר אכילה משמעו גם היתר הנאה.

גם הימשנה למלך²⁷ ביאר שאכילה גם היא הנאה, ובמקום שאמרה התורה 'לא תאכל' היינו אל תהנה בשום הנאה לא ע"י אכילה ולא בדרכים אחרות. לפי דבריו למדנו שהיתר אוכל נפש ביו"ט הוא היתר מלאכה לכל הנאות האדם בין בדרך אכילה ובין בדרכים נוספות.

הרמב"ם הסביר בפירושו המשנה²⁸ שנחלקו ב"ש וב"ה בהסבר הפסוק "אשר יאכל לכל נפש": "וכן אוסרים בית שמאי שיבעיר אדם אש להתחמם כנגדה לפי שהעיקר אצלם שזה

²⁴ מילה פ"ב, ה"י.

²⁵ ביצה כא ע"ב.

²⁶ ספר יראים סימן שד [דפוס ישן - קיג].

²⁷ יסודי התורה פ"ה ה"ח וז"ל: "ודע שאף לדעת הרמב"ן שהנהנה מבשר בחלב לוקה אין לומר שהאוכל בשר בחלב ילקה שתיים אחת משום אוכל ואחת משום נהנה וראיה לדבר מהא דאמרינן במכות דף כא המבשל גיד הנשה ביום טוב בחלב ואכלו לוקה חמש ואם איתא ילקה שש משום הנאה. ואף על גב דבכל האיסורין אם נצטרף בדבר אחד שני לאוין לוקה שתיים וכמ"ש רבינו בפ"ז מהל' ע"ז דין ב וכל הנהנה באחד מכל אלו לוקה שתיים כו' מ"מ נראה דלא דמו דשאני הכא בבשר בחלב דאכילה נמי הנאה היא והו"ל כאלו כתב קרא לא תהנה בבשר בחלב בשום הנאה לא על ידי אכילה ולא ע"י הנאה שלא ע"י אכילה" ועיין בחידושי רעק"א פסחים כא ע"ב, ד"ה 'דאמר ר' אבהו' שהאריך לדון בדבריו.

²⁸ ביצה פ"ב, מ"ה.

שאמר ה' 'אך אשר יאכל לכל נפש' לא נכללו בו הנאות הגוף מבחוץ. ובית הלל אומרים שזה שנאמר לכל נפש כולל כל הנאות הגוף'. לדבריו, ב"ש נקטו שהתירה התורה דווקא אכילה שהיא הנאה 'מבפנים' ולא התירה הנאות 'מבחוץ', ואילו ב"ה סוברים שההיתר כולל את כל הנאות הגוף. גם במשנה תורה כתב כך: "רחיצה וסיכה הרי הן בכלל אכילה ושתייה ועושין אותן ביום טוב שנאמר 'אך אשר יאכל לכל נפש' לכל שצריך הגוף"²⁹.

מדברי רש"י בפירושו למסכת ביצה³⁰ עולה שגם הוא סובר שכל הנאות הגוף כלולות בהיתר אוכל נפש בפשט הפסוק.

תוס'³¹ מחלקים בין אכילה ושתייה לשאר הנאות הגוף. לדבריהם, דווקא מלאכה לצורך אכילה ושתייה היא מלאכת אוכל נפש ואילו ההיתר לחמם מים לרחיצה ולהבעיר אש להתחמם הוא מדין "מתוך שהותרה לצורך הותרה נמי שלא לצורך".

נראה להסביר את מחלוקת הראשונים עפ"י שני הכיוונים שהצענו בהיתר מלאכת אוכל נפש: רש"י והרמב"ם נקטו שמלאכת או"נ הותרה למעלת ישראל המקדשים את הזמנים ולכן לשיטתם כל הנאות הגוף כלולה בהיתר. לעומתם תוס' סוברים שההיתר נובע ממצוות שמחת יו"ט ולכן הוא מצטמצם לאכילה ושתייה המביאות לשמחה.

ו. מתוך שהותרה לצורך הותרה נמי שלא לצורך

למדנו במשנה³² שב"ה מתירים להוציא לרה"ר ביו"ט גם לא לצורך אוכל נפש – להוציא את הקטן, את הלולב ואת ספר התורה. הגמרא ביארה שב"ה סוברים: "מתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך". יש שביארו לדעת ב"ה שדין 'מתוך' רמוז בפסוק "אך אשר יאכל... יעשה לכם"; אחר שהתורה התירה ביו"ט מלאכות לצורך אכילה, אין

²⁹ יו"ט פ"א, הט"ז.

³⁰ לדוגמה: כב ע"א, ד"ה 'ר' יהודה' (בדין כיבוי עשן ותשמיש); כב ע"ב, ד"ה 'מחלוקת לגמרי' (בעניין ריח טוב).

³¹ ביצה כב ע"א ד"ה 'ההיא ר' יהודה' בעניין מכשירי אוכל נפש דלא התיר ר"י אלא באוכל ולא בתשמיש ולא בעשן. וכן משמע בתוס' שבת כד, ע"ב ד"ה 'לפי שאין שורפין' שכתבו לגבי שריפת קודשים ביו"ט "ולא אמרינן מתוך שהותרה הבערה לצורך הותר' נמי שלא לצורך אלא שלא לצורך אוכל נפש אבל צריך שיהא קצת צורך להתחמם או לשום הנאה אבל הבערה לגמרי שלא לצורך לא הותרה".

³² ביצה יב ע"א.

מלאכות אלו אסורות לכל צורך ישראל³³. נראה שכך גם סובר רש"י שכתב³⁴: "כיון שהותרה לצורך הותרה מן התורה לגמרי". גם לדעת הרמב"ם³⁵ היתר 'מתוך' מוחלט, אלא שלדבריו לא נאמר 'מתוך' אלא בהוצאה והבערה ולא בשאר מלאכות או"נ: "כל מלאכה שחייבין עליה בשבת אם עשה אותה ביום טוב שלא לצורך אכילה לוקה חוץ מן ההוצאה מרשות לרשות וההבערה שמתוך שהותרה הוצאה ביום טוב לצורך אכילה הותרה שלא לצורך אכילה... וכן מותר להבעיר אף על פי שאינו לצורך אכילה"³⁶.

היראים³⁷, ביאר את דין 'מתוך' ואת משנתנו בדרך ייחודית; לדבריו, מתוך שהותרה הנאת הגוף ביו"ט הותרה נמי הנאת הנשמה ולכן מותר לעשות מלאכות לצורך מצווה: "מתוך אותו מקרא עצמו שאתה למד היתר הנאת הגוף אתה למד היתר הנאת הנשמה, ד"אך אשר יאכל לכל נפש' כתיב פי' שיהנה לכל נפש כאשר פירשתי למעלה בסמוך וכל הגוף נקראת נפש". לשיטתו, מוציאים את הקטן דווקא למולו, דהיינו לצורך מצווה שהיא הנאת הנשמה³⁸.

³³ שטמ"ק, כתובות ז ע"א: "וזה"ל שיטה ישנה א"ל רב פפי כו'. מאי דעתך מתוך שהותרה חבורה כו' כלומר כל אותן מלאכות שהותרו לצורך אכילה לא היו בכלל לא תעשה כל מלאכה והאי דכתב רחמנא אשר יאכל לכל נפש לסימנא בעלמא הוא דכתבוה שכל המלאכות הצריכות לאכילה יהיו מותרות ביו"ט ובלבד לצורכי ישראל".

פני"י ביצה יב ע"א, ד"ה 'בגמרא דאי ב"ה': "ותחלה ראוי לבאר הא דאמרו רבנן מתוך שהותרה מני"ל והיכא רמיזא באורייתא, כבר כתב מורי זקיני בספר מגיני שלמה דנפקא להו מדכתיב אך אשר יעשה לכל נפש ואם כן פשטא דקרא הכי הוא דאותן המלאכות דשייכי באוכל נפש הוא לבדו יעשה לכם והותרו לגמרי".

³⁴ ביצה יב ע"א ד"ה 'אלא מדלא'. בביאור שיטת רש"י עיין בדברי הרדב"ז בשטמ"ק על אתר. לדעתו, אליבא דרש"י המבשל מיו"ט לחול אינו לוקה לב"ה דאית להו 'מתוך'. רבה ור"ח בפסחים מו ע"ב לית להו 'מתוך', ולכן לדעתם לוקה בכה"ג, אם לא אמרינן 'הואיל'. למרות שדין 'מתוך' מתיר לגמרי, דברים שאסרה התורה בפירוש כמו 'לכם' ולא לנכרים אסורים מן התורה.

³⁵ יו"ט פ"א ה"ד.

³⁶ או"ש יו"ט פ"ד ה"י הסביר את החילוק בין הוצאה והבערה לשאר מלאכות או"נ: "וזה גופא טעמא דרבינו דסובר דלא הותרה שלא לצורך רק הבערה, משום דעיקר המלאכה אינו בהאוכל נפש, וכן בההוצאה ג"כ המלאכה מתיחסת אל האדם לטורחו, אבל לא שנעשה שנוי בגוף הדבר היוצא, ולכן אמרו הוצאה מלאכה גרועה היא, אבל בכל המלאכות שנעשה שנוי בגוף הדבר, וקרוי מלאכה, שהיא פעולה בעצם הדבר לעשותו באופן אחר מכפי שהוא עתה, והיא מלאכה באוכל נפש עצמו, שנתבשל האוכל, או שנשחט, לא אמרינן מתוך" ועיין שו"ת משיב דבר ח"א סי' לז שביאר את סוגיות הש"ס לשיטת הרמב"ם ויישב את דבריו עם דין 'מתוך' לגבי שחיטה וחבלה.

³⁷ סימן שד [דפוס ישן - קיג]. גם רבינו חננאל בביצה יב ע"א פירש שמוציאין את הקטן למולו, ואולי סובר כיראים בהגדרת דין 'מתוך'.

³⁸ לשיטתו כל מלאכה לצורך מצווה מותרת ביו"ט ועי"ש בהסברו מדוע מילה שלא בזמנה, שריפת קדשים ועולת חול אסורים ביו"ט.

תוספות³⁹ ביארו שמותר להוציא קטן גם לטיול משום שמלאכה הנעשית לצורך שמחת יו"ט מותרת, ואף בטיול יש שמחת יו"ט. צורך הנאת היום ומצוות היום⁴⁰ הותר גם הוא מהתורה ביו"ט.

הרמב"ן⁴¹ הגדיר שכל מלאכת או"נ הנעשית לצורך האדם ולהנאתו מותרת אם היא צורך היום, וכן הנעשית לצורך חובת היום מותרת, אולם מלאכת או"נ הנעשית ביו"ט לצורך מחר או לצורך דבר שאינו חובת היום אסורה מן התורה ולוקים עליה⁴².

לפי דברינו נראה, שגם הגדרה זו תלויה בשאלה האם היתר מלאכת או"נ ביו"ט הוא משום מעלת ישראל או משום שמחת יו"ט; לדעת רש"י מלאכת או"נ הותרה למעלת ישראל המקדשים את הזמנים ולכן מלאכה שהותרה לצורך ישראל הותרה לגמרי. לעומת זאת, תוס' סוברים שההיתר נובע ממצוות שמחת יו"ט ולכן הוא מצטמצם למלאכות הנעשות לצורך היום, להנאה ולמצווה בלבד.

ז. מכשירי אוכל נפש ביו"ט

למדנו בתוספתא⁴³: "אין בין יו"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד, ר' יהודה מתיר אף מכשירי או"נ". ביארה הגמרא⁴⁴ ששורש המחלוקת בדרשת הפסוק "אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם"⁴⁵; חכמים למדו 'הוא' ולא מכשיריו ור"י למד 'לכם' לכל צרכיכם - לרבות מכשירין שאי אפשר לעשותם מערב יו"ט ו-'הוא' למעט מכשירין שאפשר לעשותם מערב יו"ט. עוד ביארה הגמרא: "רב חסדא ואיתימא רב יוסף: אחד סכין שנפגמה ואחד שיפוד שנרצם ואחד גריפת תנור וכיריים ביו"ט באנו למחלוקת ר"י ורבנן", כלומר

³⁹ ביצה יב ע"א, ד"ה ה"ג רש"י. ועיין עוד בביצה לד ע"א ברש"י ד"ה ואין מתקנין את השיפוד.
⁴⁰ עיין כתובות ז ע"א, תוס' ד"ה 'מתוך שהותרה' ועיין עוד שם תוס' ד"ה 'אמר ליה', שכתב בחד תירוצא דדווקא מלאכה לצורך ביאת מצוה הותרה מדין 'מתוך' ביו"ט כיוון שהיא צורך היום, אבל לשאר ביאות לא הותרה מלאכה.

⁴¹ חידושי הרמב"ן, שבת קכד ע"ב, ד"ה 'הא דתנן'. 'והא דאמרינן בפ"ק דביצה אלא מעתה הוציא את האבנים לבי"ה ה"נ דלא מחייב היינו אבנים לבנין שלא לצורך היום כלל דבהא לא אמרינן מתוך ומילקא נמי לקי בכל כה"ג... כל חובת היום כדבר שהוא צורך היום הוא אלא שאינו לאכילה דומיא דאוכל נפש שהוא צורך וחובה ליום ולא מחייב ביו"ט אלא בדבר שהוא צורך מחר כגון אופה מ"ט לחול ומילה שלא בזמנה... הוצאה שהיא לצורך היום ולהנאת אדם כגון טלטול האיסטניסים והקטנים מותר'.

⁴² הר"ן ביצה ו ע"א מדפי הרי"ף כתב: "אבל מדברי רש"י ז"ל נ"ל דהוצאת כלים אף על פי שאין בהם צורך ליום כלל כל שאינו מוציא אותן לצורך [מחר] שרי ואף דברי הרב אלפסי ז"ל מטיין כן". בגוף המאמר הלכתי בדרכו של הרדב"ז בביאור שיטת רש"י.

⁴³ מגילה פ"א ה"ז. הובאה בבבלי מגילה ז ע"ב וביצה כח ע"א.

⁴⁴ ביצה כח ע"ב.

⁴⁵ שמות יב, טז.

השחזת הסכין לחדדה, תיקון השיפוד שנשבר, וגריפת טיח התנור שנפל לתוכו הם מכשירי או"נ, שבהם נחלקו ר"י ורבנן.

רש"י⁴⁶ כתב שר"י מתיר להשחזו את הסכין ביו"ט במשחזת ולתקן את השיפוד שנשבר למרות שהו"י מלאכה. לעומתו, בעה"מ⁴⁷ והר"ן⁴⁸ ביארו שר' יהודה התיר מכשירי או"נ ביו"ט דווקא אם אין עושה כלי גמור, אך אסר תיקון מנא, מלאכת מכה בפטיש, כיוון שהיא מלאכה הנעשית לימים רבים וכשם שאסורה מלאכה כזו לצורך או"נ היא אסורה גם במכשירין⁴⁹.

למדנו בגמרא⁵⁰ שגריפת התנור מותרת אם אי אפשר לאפות א"כ גורפו, ונחלקו רבותינו הראשונים האם מלאכה זו היא מלאכת אוכל נפש או מכשירין. לדברי רש"י⁵¹ והרמב"ן⁵² היא מכשירי או"נ, ואילו הרא"ש⁵³ כתב שהיא מלאכת או"נ ומותרת גם לרבנן. בשו"ע הרב⁵⁴ ביאר מחלוקתם כך: לדעת רש"י והרמב"ן, כל שאין המלאכה נעשית בגוף הדבר שנהנה בו מיקרי מכשירין, ולדעת הרא"ש מכשירין הינם כל שאי אפשר לאכול מאכל זה בלא מלאכה זו.

בעל מלאכת יו"ט⁵⁵ דן האם הוצאת תינוק למילה מיקרי מכשירין או חלק ממצוות המילה וכתב שבשבת מיקרי מכשירין וביו"ט מיקרי חלק מהמצווה עצמה. בשבת כל דבר שאינו מצוות היום, שאין זמנו קבוע לשבת, מוגדר מכשירין, ואילו ביו"ט מלאכה הנעשית באוכל עצמו נקראת מלאכת או"נ גם אם אפשר לעשותה מאתמול, ומלאכה שלא נעשית באוכל עצמו מוגדרת מכשירין.

לפי דרכנו נראה לומר, שאם מלאכת או"נ הותרה משום שמחת יו"ט, כל מלאכה שא"א לאכול בלעדיה מותרת גם אם אינה בדבר הנאכל עצמו, כלומר היתר מלאכת או"נ הוא

⁴⁶ ד"ה 'אחד סכין'.

⁴⁷ טו ע"א מדפי הרי"ף ד"ה 'אין משחזים'.

⁴⁸ שם, ד"ה 'ומיהו ה"מ לתקן', וד"ה 'וקסבר הלכה ואין מורין כן'.

⁴⁹ ר"ן שם: "ומשמע לי דהיינו טעמא דמודה ר' יהודה שאסור לעשות כלי אף על גב דכיון דשרא רחמנא מכשירין מדכת"י לכם ודאי מלאכה גמורה היא ולא שרא בהו היינו טעמא לפי שאי אפשר להתיר במכשירין יותר מבאוכל נפש עצמו וכיון שאסור לטחון ולרקד אלמא לא שריא באוכל נפש מלאכות הנעשית לזמן מרובה בין שתאמר שהוא מדאורייתא או מדבריהם ע"פ מה שכתבנו למעלה [ריש פירקין] וכיון שכן אי אפשר להתיר במכשירין יותר מזה וכל שהוא עושה כלי הדבר ברור שהיא מלאכה הנעשית לימים הרבה".

⁵⁰ ביצה לב ע"ב.

⁵¹ שם, ד"ה 'ואם אי אפשר'.

⁵² מלחמת ה' ביצה, יא ע"א מדפי הרי"ף, ד"ה 'אמר הכותב לא בירר'.

⁵³ ביצה פ"ד סי' ח.

⁵⁴ או"ח קונטרס אחרון הלכות יום טוב סימן תצה הערה ד, עיי"ש.

⁵⁵ מלאכת יו"ט אות יג: "וע"כ צ"ל דאין הפירושים שוין בזה דשם בשבת קרי מכשירין כל דבר שאין זמנה היום דוקא לעשותה כמו המילה עצמה דזמנה קבוע היום אבל כל מלאכה שאפשר לעשות מערי"ש מקרי מכשירין והכא לענין יו"ט מקרי מכשירין כל שעושה המלאכה לא באותו דבר עצמו שצריך לה וכמו לתקן שפוד לצלות בו דאינו צריך להשפוד עצמה רק משום האוכל אבל כל שעושה בהאוכל עצמו אף המלאכות שהי יכול לעשותם מעיו"ט וכמו טחינה והרקדה מ"מ מותר מה"ת".

משום מצוות היום ולכן כל פעולה הכרחית לצורך שמחת היום הותרה, גם אם אינה בדבר ממנו נהנה האדם.

לעומת זאת אם המותר ביו"ט הוא הנאת האדם הישראלי - אכילתו בקדושה - רק מלאכה במאכל עצמו היא מלאכת או"י, ולא מלאכה בדבר אחר המוגדרת מכשירין, כלומר דווקא מלאכה בדבר ממנו נהנה האדם תוגדר כמלאכת או"י הדוחה שביתת יו"ט.

הגמרא⁵⁶ הסיקה שהלכה כר' יהודה; מכשירי או"י שא"א לעשותם מערב יו"ט מותרים, אך 'הלכה ואין מורין כן'. לעומת זאת, בסוגיית כיבוי נר מפני דבר אחר⁵⁷ נראה שהלכה כחכמים שאסרו מכשירי או"י. בעל המאור⁵⁸ יישב את הסוגיות כך: אכן הלכה כר"י, אלא שהגמרא לא פירשה זאת בכיבוי הנר, כיוון שהלכה ואין מורין כן. הרמב"ן במלחמות⁵⁹ כתב שהלכה כר' יהודה במכשירין ולשיטתו מותר לכבות את הנר, אבל אין סומכים עליו אלא במכשירי עיקר או"י כדי שלא למנוע שמחת יו"ט. הר"ן⁶⁰ ביאר שלדבריו מדאורייתא מכשירין מותרים, אלא שחכמים לא רצו להתיר באופן גורף, אלא רק מכשירין הקרובים ומיוחדים לאו"י.

נראה לומר שגם מחלוקת זו קשורה להגדרת היתר מלאכת או"י: אם הותרה משום שמחת יו"ט מסתבר לחלק בין אכילה לשאר הנאות הגוף כיוון שעיקר שמחה באכילה ושתייה. לעומת זאת, אם ההיתר הוא משום מעלת חיי האדם הישראלי והנאותיו אין סיבה לחלק בין הנאות הנפש השונות.

⁵⁶ ביצה כח ע"א: "אמר ליה רבא לרב חסדא: דרשינן משמך הלכה כרבי יהודה. אמר ליה: יהא רעוא דכל כי הני מילי מעלייתא תדרשון משמאי... וקסבר הלכה ואין מורין כן".

⁵⁷ ביצה כב ע"א.

⁵⁸ ביצה יא ע"א מדפי הרי"ף ועיין ביצה כב ע"ב, תוס' ד"ה 'ההיא ר"י' שכתב כדבריו בתירוצו הראשון, וכדעת הרמב"ן בתירוצו השני.

⁵⁹ שם וז"ל: "ואלו הסוגיות מצריכות לומר שאע"פ שנפסקה הלכה כרבי יהודה לא סמכו עליה לגמרי אלא שבאותן הדברים שהם עיקר מכשירי גוף האוכל כגון גריפת התנור התירו לגמרי במקום דלא אפשר שלא יחרוך שאם אתה מחמיר עליו לפניך מן שורת הדין אתה מונעו לגמרי משמחת יום טוב".

⁶⁰ ביצה יא ע"ב מדפי הרי"ף: "דנהי דק"ל כרבי יהודה במכשירין היינו לומר שהן מותרין מן התורה ולא דרשינן הוא ולא מכשיריו ומיהו מדבריהם לא רצו להתירם אלא כפי מה שהן קרובים לאוכל נפש דגריפת התנור התירו לגמרי מפני שהוא מיוחד לאוכל נפש דאי לא שרית ליה אתי לאימנועי משמחת יום טוב".

ח. נדרים ונדבות ביו"ט

למדנו במשנה⁶¹, שנחלקו ב"ש וב"ה בדין הבאת קורבנות ביו"ט. לדעת ב"ש עולת ראייה אינה קרבה ביו"ט אלא בשאר ימי החג ולדעת ב"ה קרבה ביו"ט ומודים ב"ש שמביאים שלמי חגיגה ביו"ט.

עולא⁶² מבאר שיסוד מחלוקתם בדרשת הפסוקים: "וְחִגְתֶּם אֹתוֹ חֵג לַה' שְׁבַעַת יָמִים בְּשָׁנָה חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי תַחֲגֹגוּ אֹתוֹ"⁶³. ב"ש דרשו 'וחגתם' דווקא חגיגה, וב"ה דרשו 'לה' כל קרבן לה'. לדעתו, "נדרים ונדבות לדברי הכל אין קרבים ביו"ט", כלומר, אין מקריבים ביו"ט אלא קורבנות שהם חובת היום.

עוד למדנו בברייתא: "אמרו להם בית הלל לבית שמאי: ומה במקום שאסור להדיוט - מותר לגבוה, מקום שמותר להדיוט - אינו דין שמותר לגבוה? אמרו להם בית שמאי: נדרים ונדבות יוכיחו, שמותר להדיוט ואסור לגבוה! - אמרו להם בית הלל: מה לנדרים ונדבות שאין קבוע להם זמן, תאמר בעולת ראייה שקבוע לה זמן! - אמרו להם בית שמאי: אף זו אין קבוע לה זמן, דתנן: 'מי שלא חג ביום טוב ראשון של חג - חוגג והולך כל הרגל כולו, ויום טוב האחרון של חג'! - אמרו להם בית הלל: אף זו קבוע לה זמן, דתנן: 'עבר הרגל ולא חג - אינו חייב באחריותו'! - אמרו להם בית שמאי: והלא כבר נאמר 'לכם' - ולא לגבוה! אמרו להם בית הלל: והלא כבר נאמר 'לה' - כל דלה'. אם כן מה תלמוד לומר לכם? לכם ולא לנכרים, לכם ולא לכלבים"⁶⁴.

בית הלל לומדים להתיר הקרבת עולת ראייה ביו"ט מק"ו: אם בשבת, שאסורה בה מלאכת או"נ עבודת תמידים ומוספים מותרת, יו"ט שהותרה בו מלאכת או"נ ודאי שעבודה מותרת בו. ב"ש מוכיחים שעבודה אסורה ביו"ט מכך שנדרים ונדבות אינם קרבים ביו"ט, וב"ה הסיקו שקורבנות שהם חובת היום קרבים ביו"ט ועולת ראייה היא חובת היום, אלא שנחלקו בדרשת הפסוקים: ב"ש דרשו 'לכם' ולא לגבוה וב"ה דרשו 'לה' כל קרבן הקרב לה'.

לפי רש"י⁶⁵ ב"ש דרשו את הפסוק: 'הוא לבדו יעשה לכם'⁶⁶ ולמדו ממנו שמותר דווקא דבר שיש בו אכילת הדיוט כשלמי חגיגה, אבל עולות שהן רק לגבוה אסורות, וב"ה דרשו את הפס': 'חג לה'⁶⁷.

⁶¹ ביצה פ"ב מ"ד וחגיגה פ"ב מ"ג.

⁶² ביצה יט ע"א.

⁶³ ויקרא כג, מא.

⁶⁴ ביצה כ ע"ב.

⁶⁵ ביצה יט ע"א, ד"ה 'אבל לא עולות'.

⁶⁶ שמות יב, טז.

⁶⁷ ויקרא כג, מא.

לדעת הרמב"ם⁶⁸ מדובר בפסוקים אחרים: ב"ש דרשו את הפס': 'עצרת תהיה לכם'⁶⁹, ובי"ה דרשו את הפס': 'עצרת לה' אלוקיך'⁷⁰.

הסבר עולא ודברי הברייתא בוחנים את ההקרבה כחובת היום ביו"ט. דווקא מצוות היום מתירה הקרבה, אלא שנחלקו ב"ש ובי"ה, האם דווקא במקום שיש בו אכילה להדיוט התירה התורה.

בברייתא נוספת למדנו: "אבא שאול אומר בלשון אחרת: ומה במקום שכירתך סתומה כירת רבך פתוחה, במקום שכירתך פתוחה - אינו דין שכירת רבך פתוחה? וכן בדין שלא יהא שולחנך מלא ושולחן רבך ריקן"⁷¹ והגמרא אומרת שלדעת אבא שאול נדרים ונדבות קרבים ביו"ט.

עוד למדנו⁷²: "תני תנא קמיה דרבי יצחק בר אבדימי: השוחט עולת נדבה ביום טוב לוקה, אמר ליה: דאמר לך מני - בית שמאי היא". כלומר, לדעת בי"ה השוחט עולת נדבה ביו"ט אינו לוקה וביאר הרשב"א⁷³ דזהו לשיטת אבא שאול.

א"כ לדעת אבא שאול אף עולות נדבה קרבות ביו"ט למרות שהן רק לגבוה ואין בהן אכילת הדיוט⁷⁴. בניגוד להסברים קודמים, אבא שאול אינו בוחן את ההקרבה ביו"ט מצד היותה חובת היום. לדעתו, נדרים ונדבות קרבים ביו"ט לשיטת בי"ה למרות שאינם חובת היום; הוא שם את אכילת האדם ואת אכילת המזבח בנושאי הדרשה ומגדיר את ההקרבה 'כירת רבך' ו'שולחן גבוה' ואת מלאכת או"נ כ'כירתך' ו'שולחנך'. בשבת כירת האדם סתומה, אסור לו לבשל, ואעפ"כ כירת הקב"ה, המזבח, פתוחה. אם כן, ביו"ט בו כירת האדם פתוחה, מותר לו לבשל ק"ו שכירת הקב"ה תהא פתוחה. כלומר, היתר מלאכת או"נ להדיוט מלמד על היתר אכילת מזבח לגבוה.

לפי דרכנו, לדעת אבא שאול היתר מלאכת או"נ הוא למעלת קדושת ישראל ואינו נובע ממצוות שמחת יו"ט וממילא למדנו ממנו היתר מלאכת אכילת מזבח לגבוה אפילו בנדרים ונדבות בק"ו: אם קדושת ישראל קודמת ליו"ט, ק"ו שקדושת הקב"ה קודמת ליו"ט. לעומת זאת, לדעת עולא והברייתא הראשונה, היתר מלאכת או"נ נובע מחובת היום, ממצוות שמחת יו"ט, ולכן מותרת רק הקרבה שהיא חובת היום.

⁶⁸ פירוש המשנה, ביצה פ"ב, מ"ד.

⁶⁹ במדבר כט, לה.

⁷⁰ דברים טז, ח.

⁷¹ ביצה כ ע"ב.

⁷² ביצה יב ע"א.

⁷³ ד"ה יתני תנאי.

⁷⁴ עיין עוד בשיטת אבא שאול פסחים מח ע"א.

ט. אכילה ביר"ט – ב"ש וב"ה

למדנו בברייתא⁷⁵: "אמרו עליו על שמאי הזקן, כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת. מצא בהמה נאה אומר: זו לשבת. מצא אחרת נאה הימנה - מניח את השניה ואוכל את הראשונה. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה לו, שכל מעשיו לשם שמים. שנאמר 'ברוך ה' יום יום'". שמאי אכילתו לכבוד השבת והלל אכל גם אכילה של חול.

החת"ס⁷⁶ מבאר שמחלוקת זו היא תולדה של מחלוקתם על היחס בין העוה"ז לעוה"ב. למדנו בעירובין⁷⁷: "תנו רבנן: שתי שנים ומחצה נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים: **נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא**, והללו אומרים: **נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא**. נמנו וגמרו: נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, עכשיו שנברא - יפשפש במעשיו. ואמרי לה: ימשמש במעשיו". לדעת ב"ש עולם הנשמות המתוקן, המקודש, שאין בו רע, עדיף על העוה"ז, מקום הבחירה החופשית המאפשרת להרע. לעומתם סוברים ב"ה שמוטב לבחור בטוב בעוה"ז ולהתעלות למעלות שלא ניתן להשיג בעולם הנשמות, כדברי ר' יעקב⁷⁸: "יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא". הלל שכל מעשיו לשם שמיים מחובר לקודש גם בימי החול וגם בהם אכילתו בקדושה, ואילו שמאי הסובר שרק בשבת אפשר לקדש את החול אכל לכבודה בימי החול כדי לקדש גם אותם.

על מסקנת הגמ' שנוח לאדם שלא נברא כותבים התוס'⁷⁹: "היינו בתחלת לידתו שאין ידוע מה יהא בסופו אבל כשהוא צדיק אשריו ואשרי הדור שהוא בתוכו". כלומר, לא כל אדם זוכה להיות צדיק ולכן בלידתו נוח לו שלא נברא, אך אם יצליח ויהיה צדיק - אשריו שנולד. לא כל אדם זוכה למדרגת הלל "שגם אכילתו והנאת גופו ביום חול היא קודש וקרוב לה"⁸⁰, ולכן עלינו לפשפש במעשינו ולכוון אותם לכבוד השבת⁸¹. לחיות בעוה"ז כשזיכרון העוה"ב ניצב מולנו בכל עת. לעמוד בפרוזדור עם פנים לטרקלין.

אמרה תורה: "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּאֲכַל מִצֹּת וּבֵיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצַרְתָּ לָהּ אֶלְהִיךָ לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה"⁸², ומאידך גיסא: "בֵּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצַרְתָּ תְהִיָּה לָכֶם כָּל מְלָאכָת עֲבָדָה לֹא תַעֲשֶׂוּ"⁸³.

⁷⁵ ביצה טז ע"א.

⁷⁶ שם, ד"ה 'ב"ש אומרים מחד', וד"ה 'א"נ'.

⁷⁷ יג ע"ב.

⁷⁸ אבות פ"ד מ"ח.

⁷⁹ ע"ז ה ע"א, ד"ה 'שאלמלא לא חטאו'.

⁸⁰ חת"ס שם.

⁸¹ שם: "ויען רובא דרובא לא זכו לדבית הלל ע"כ נמנו וגמרו כב"ש דנוח שלא נברא והלואי ויעשו מחד בשבתך לשבתך כדאמרי התם עירובין יג ע"ש ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו ע"כ יתישב פירש"י בחומש בפסוק 'זכור את יום השבת לקדשו' כב"ש ורמב"ן טען עליו ע"ש"י. רש"י כתב: "וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת, שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת" ומשמע לכאורה כב"ש, ולפי החת"ס מיושב דהוי לכו"ע.

⁸² דברים טז, ח.

⁸³ במדבר כט, לה.

נחלקו ר' אליעזר ור' יהושע בדרשת פסוקים אלו: "ר"י אומר: חלקהו חציו לה' וחציו לכם"⁸⁴, ו-"ר"א סבר או כולו לה' או כולו לכם". בהמשך אומרת הגמרא: "אמר רבה: **הכל מודים בשבת דבעינן נמי לכם**. מאי טעמא יוקראת לשבת ענגי". גם ב"ש מודים שיש מצוות אכילה בשבת; שבת היא מעין עולם הבא שכולו קודש ולכן גם האכילה בה בקדושה, ואילו יו"ט אכילתו ארצית ואין בה מצווה. לדעת ר' אליעזר (שמבית שמאי הוא) במשנה, שמחת יו"ט רשות"⁸⁵. עוד מצאנו דבריו בברייתא: "אין לו לאדם ביו"ט אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה"⁸⁶ דהיינו, ניתן לחגוג בלימוד תורה המשמח את הלב ואין חובת אכילה ביו"ט היא משום שהיא אכילה של חולין ואינה מצווה. לעומת זאת, לדעת ר' יהושע, העומד בשיטת בית הלל, הקדושה שייכת גם באכילת העוה"ז ובמיוחד ביו"ט ולכן בעינן 'לכם' גם ביו"ט"⁸⁷.

לפי דברינו נראה, שלדעת ב"ש ור"א מלאכת או"נ הותרה ביו"ט לא מחמת מצוות שמחת יו"ט אלא מפאת קדושת ישראל"⁸⁸; התורה התירה אכילה בקדושה ביו"ט למי שכל מעשיו לשם שמים, אך לא ציוותה עליה כיוון שרק מעטים זוכים לכך. ר"א עצמו "היה יושב ודורש כל היום כולו בהלכות יו"ט"⁸⁹ ומקיים שמחת יו"ט בתורה. לשיטת ב"ה ור' יהושע, היתר האכילה ביו"ט הוא מצווה; לאור מעלת קדושת ישראל ביו"ט מצווה עליהם לשמוח באכילה בקדושה. דהיינו: לבית הלל היתר מלאכת או"נ נובע ממעלת קדושת ישראל וממצוות השמחה גם יחד.

מצד שני, כאמור, ב"ש סוברים שאין מקריבים עולת ראיה ביו"ט כיוון שאין בה אכילה לאדם אלא שלמי חגיגה בלבד, בעוד לדעת ב"ה עולת ראיה קרבה למרות שאין בה אכילת אדם.

נראה להסביר את הסתירה בדבריהם עפ"י הגדרת רב הונא: "נדרים ונדבות כי קא זכו משולחן גבוה קא זכו"⁹⁰. אכילת אדם את בשר הקורבן היא אכילה בקדושה, ולכן דווקא ב"ש המנסים להימנע מאכילת הדיוט ומעדיפים את השמחה הרוחנית בתורה על שמחת האכילה הגשמית שקשה לקדשה, מדגישים את מצוות האכילה משולחן גבוה. לעומתם,

⁸⁴ פסחים סח ע"ב, ביצה טו ע"ב.

⁸⁵ פסחים פ"ו מ"ב.

⁸⁶ פסחים סח ע"ב, ביצה טו ע"ב.

⁸⁷ ביצה יז ע"א: "תנו רבנן: יום טוב שחל להיות בשבת. בית שמאי אומרים: מתפלל שמנה [ואומר] של שבת בפני עצמה ושל יום טוב בפני עצמה. ובית הלל אומרים: מתפלל שבע, מתחיל בשל שבת ומסיים בשל שבת, ואומר קדושת היום באמצע". לדעת ב"ש שבת ויו"ט הם שני עניינים שונים לגמרי ולכן לכ"א מהם ברכה בפני עצמו, ולדעת ב"ה יש חיבור ביניהם; גם היו"ט מקודש כשבת ולכן ניתן לכוללם בברכה אחת.

⁸⁸ עיין בשפת אמת, פסחים סח ע"ב ד"ה יר"י לטעמי, שביאר בזה תמיהת התוס' בשיטת ר"א המודה בעצרת דבעינן נמי לכם: "אבל ר"א לטעמי אזיל דס"ל דכשיושב ושונה נמי מקיים המצוה א"כ היתר או"נ אינו מחמת המצוה ובהכי מיושב תמיהת התוס' בד"ה 'הכל' דנימא עצרת תוכיח ולהנ"ל א"ש דנהי דעצרת מצוה הוא מ"מ כיון דגם בפסח וסוכות התירה התורה או"נ א"כ אין ההיתר מכח המצוה [ושבו ליכא הוכחה מעצרת להתיר שבות משום מצוה] כנ"ל".

⁸⁹ ביצה טו ע"א.

⁹⁰ ביצה כא ע"א.

ב"ה הסוברים שגם אכילת הדיוט ביו"ט היא מצווה, רואים בהקרבת הקורבנות ביו"ט לא רק את מצוות האכילה משולחן גבוה, אלא גם את אכילת המזבח עצמו.